

Kansantalouden rakenteen vinoutuma on korjattava*

PERTTI KUKKONEN

Maan talouden kriisitilannetta on ryhdytty kuvaamaan sanalla »syöksykierre», millä tarkoitetaan tuotannon jyrkkää vähenemistä itseään vahvistavana kierteenä. Se on osuva ilmaus. Sen sijaan taloustoimittajien viljelemässä sanonnassa »vapaa pudotus» on jo liioittelun makua. Kyllähän talouden rakenteissa on sentään pudotusta jarruttavia tekijöitä. Ekonomistit puhuvat automaattisesta vastavaikutuksesta, millä tarkoitetaan verotuksen automaattista kevenemistä tulojen vähetessä ja toisaalta valtion velvollisuutta pitää yllä työllisyyttä ja työttömyysturvaa. Verotuksen keveneminen ja työllisyysmenojen lisääminen jarruttavat hieman yksityisen sektorin tuotannon jyrkkää pudotusta.

Talouden kriisi on kuitenkin poikkeuksellisen vaikea. Valtiovarainministeri teki hyvin osuvan diagnoosin kansantalouden taudin syistä ja seurauksista. Olen siitä varsin pitkälle samaa mieltä. Tilanne on niin pulmallinen, että taudin kuvaaminen ja lääkitys kaipaavat ja herättävät kuitenkin lisäkysymyksiä ja tarvitsevat lisävalaistusta.

Tri Tuire Santamäki-Vuori piti puheenvuorossaan talouden laman ja alamäen tärkeimpänä syynä ja selittäjänä yritysten ja kotitalouksien ylivelkaantumista noususuhdanteessa, mikä nyt on johtanut tarpeeseen alentaa velkaantumista ja mikä aiheuttaa investointi- sekä kulutuskysynnän jyrkän supistumisen. Ylivel-

kaantuminen sai alkunsa rahamarkkinoiden sääntelyn nopeasta purkamisesta ja pankkilainojen tarjonnan voimakkaasta lisääntymisestä vuodesta 1987 lähtien. Hän katsoi edelleen, että deflaatio on johtamassa pankkien päätöksenteossa luottoriskien karsimiseen ja luottojen tarjonnan supistumiskierteeseen, mikä edelleen vähentää kokonaiskysyntää.

Olen samaa mieltä, että ylivelkaantuminen ja luotonannon supistumiskierre sekä pankkien kriisitilanne ovat jyrkentäneet talouden syöksykierrettä. (Kiinnitin siihen huomiota jo PTT-Katsauksen 4/1990 artikkelissani.) Toisin kuin tri Santamäki-Vuori, en kuitenkaan pidä niitä merkittävimpinä laman syinä. Tärkein tekijä on mielestäni Suomen korkea kustannustaso ja siitä aiheutunut viennin ja teollisuuden alamäki sekä vaihtotaseen vaje ja korkea reaalisten markkinakorkojen taso.

Deflaation vaaroista olen samaa mieltä. Hintatason laskiessa reaalin korkotaso muodostuu kestävämmän korkeaksi, koska nimelliset markkinakorot ovat lukkiutuneet kansainvälisen korkotason yläpuolelle suuren vaihtotasevajeen takia. Korkea reaalikorko romahduttaa lisää mm. kiinteistö- ja asuntomarkkinoita ja heikentää omaisuuden vakuusarvoja.

Rakenteellinen epätasapaino syventää lamaa

Tilanteen analyysissä on olennaista, että kysymyksessä ei ole suhdanneluonteinen taantuma

* Kommenttipuheenvuoro Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa 24. 9. 1991.

tai lama, vaan vakava, pitkään jatkunut rakenteellinen epätasapainotila, jota lama ei näytä korjaavan. Epätasapaino näyttää jopa aluksi kärjistyvän. Viennin ja teollisuuden osuus kansantuotteesta on alentunut koko 80-luvun ajan ja alenee edelleen vuonna 1991. Teollisuuden osuus BKT:n arvosta on pudonnut 7 prosenttiyksikköä ja viennin osuus peräti 10 prosenttiyksikköä. Teollisuuden osuus kansantuotteesta on vuonna 1991 painumassa 20 %:n alapuolelle, mikä on teollisuusmaiden alhaisimpia lukuja. Se on johtanut ulkomaankaupan epätasapainoon ja nopeasti syventyneeseen vaihtotaseen vajeeseen sekä ulkomaisen velan kasvuun.

Rakennevoinoutuman toinen puoli on kotimaista kysyntää tyydyttävien sektoreiden, erityisesti kuntien sekä valtion talouden liian nopea kasvu 1980-luvulla. Investointien rakenne on vastaavasti vinoutunut suljetun sektorin investointien kasvaessa liikaa ja teollisuuden liian vähän.

Epätasapainon ja rakennevoinoutuman perussy on 1980-luvun aikana, erityisesti sen viimeisinä vuosina noussut kustannus- ja hintataso. OECD:n ostovoimapariteetilaskelmien mukaan Suomen kuluttajahinnat ovat OECD-maiden korkeimmat. Työvoimakustannusten kansainvälinen vertailu ei ole yhtä selkeää. Indikaattorien perusteella arvioiden Suomi lienee Norjan ohella myös työvoimakustannusten osalta tuottavuuserot huomioon ottaen maailman kallein maa. ETLA:n keväällä tekemän arvion mukaan Suomen suhteelliset työvoimakustannukset ostovoimapariteettien avulla laskettuna olivat vuonna 1991 noin 20 % kilpailijamaiden keskiarvoa korkeammat (*Suhdanne* 1991/2).

Korkea kustannustaso on johtanut syvään rakenteelliseen vaihtotaseen alijäämään ja se puolestaan korkeisiin markkinakorkoihin. Vaje on rakenteellinen, sillä valtion budjettiehdotuksen liitteen analyysit viittaavat siihen, että vaje pysyy vuoteen 1995 saakka yli 20 mrd markan tasolla, vaikka viennin määrä kasvaisi lähes 4 %:n vuosivauhdilla ja BKT vain 2 %:n vauhdilla. Ulkomaisen nettovelan suhde BKT:hen nousisi laskelman mukaan vuonna 1995 peräti 38 prosenttiin. Suomesta on tulossa syvimälle velkaantunut kehittynyt maa. On huo-

mattava, että laskelmassa oletettiin valtiolta tiukkaa finanssipolitiikkaa ja että »tulopolitiikassa onnistutaan aikaisempaan kehitykseen verrattuna suhteellisen hyvin».

Kysyntää elvyttävän talouspolitiikan liikkumavara on olematon juuri tämän ulkomaisen velan nopean kasvun vuoksi. Ei ole sanottua, että rahoittajat kansainvälisillä rahamarkkinoilla pitkään suhtautuvat suopeasti maahan, jonka ulkomainen velka nousee näin suureksi samalla kun viennin osuus BKT:sta pysyy hyvin pienenä.

Nopean velkaantumisen takia Suomi on hitaan kasvun loukussa. Edellä mainitun budjetin liitteen analyysin mukaan työttömyys olisi edelleen vuonna 1995 ennätyskorkealla, 11 prosentissa työvoimasta eli tasolla 275 000 henkilöä. Jos kustannustasoa saadaan korjatuksi 10 prosenttiyksiköllä vuosina 1992—1993, vaihtotaseen vaje alenisi 10 mrd markkaan vuonna 1995 ja työttömyys noin 9 prosenttiin saman valtiovarainministeriön arvion mukaan.

Korkea kustannustaso syvensi lamaa

Rahamarkkinoiden vapautumisesta alkanut kotalouksien nopea velkaantuminen oli vuonna 1990 jo kääntynyt velkojen lyhentämisen suuntaan, kun markkinakorot nousivat jyrkästi. Kustannuskriisi ja runsaasti yliarvostettu markan kurssi ajoivat yritystoiminnan kannattavuuden erittäin heikoksi. Kokonaistuotanto oli jo lievässä laskussa vuoden 1990 puolivälissä, kun läntisten markkinoiden suhdannetaantuma antoi tuotannon alamäelle lisäsyäyksen. Neuvostoliiton viennin romahtaminen sitten tunnusti jyrkensi laskusuhdanteen itseään ruokkivaksi kierteeksi.

Taloushistoriassa tullaan mitä ilmeisemmin ihmettelemään sitä uhkarohkeutta, jolla Suomen Pankki ja Holkerin hallitus pitivät yllä yliarvostettua markkaa ja siten kustannuskriisiä, jolla heikennettiin avoimen sektorin elinvoimaa. Teollisuuden ja useiden ekonomistien äännekkäistä varoituksista ei piitattu. Nyt ollaan sitten ennenkokemattomassa kriisissä, jonka

seuraukset heikentävät kansantalouden tuotannon perustaa pysyvällä tavalla.

Rakennevinoutuman takia kestäväan kasvuun päästään vain elvyttämällä teollisuus uuteen nousuun ja jarruttamalla voimakkaasti valtion ja kuntien sekä muun suljetun sektorin kasvua. Kustannustasoon tarvitaan suurehko korjaus, muuten kriisi ei mene ohi.

Valtion osalta on välttämätöntä rajoittaa lakisääteisten menojen kasvua siten kuin niinsanotuilla säästölaeilla pyritään tekemään. Säästämistä on jatkettava useita vuosia ja on saatava myös kuntien menojen reaalinen kasvu ja henkilöstölisäykset hyvin pieniksi. Muutoin avoimen sektorin nousu tyrehtyy jälleen työvoima- ja rahoituskapeikkoihin.

Onko valtion menojen lisäämisellä elvyttävä vaikutus?

Talouspolitiikan kuuma kysymys on kysynnän mahdollinen elvyttäminen lisäämällä valtion menoja ja lainanottoa. Sitä on vaadittu monelta taholta. Ei kuitenkaan liene riittävästi tiedotettu, että valtion talous on lamavuosina 1991—1992 vahvasti kysyntää lisäävää ja tässä mielessä elvyttävää. On myös unohdettu, että rahamarkkinat ovat perusteellisesti muuttuneet ja tällainen elvytys ei enää toimi. Aikaisemmin säädettyillä rahamarkkinoilla lainakorot olivat hallinnollisia korkoja, jotka eivät nousseet valtion suurenkaan lainanoton seurauksena. Silloin valtion menojen kasvulla voitiin lisätä kokonaiskysyntää, mutta nyt se on aika tehotonta.

OECD:n elokuussa julkaisema raportti (»survey») Suomen taloudesta kiinnitti huomiota siihen, että Suomen julkinen talous on OECD-maista kaikkein alijäämisin sekä alijäämien suhdannekomponenttien että päätöspäristen budjettialijäämien osalta. Muualla Euroopassa on 80-luvulla luovuttu aktiivisesta suhdannepolitiikasta julkisia menoja sääteläällä. Vielä 80-luvun alussa sitä kokeiltiin esimerkiksi Ranskassa, mutta siellä jouduttiin suuriin vaikeuksiin vaihtotaseen vajeen ja valuutan devalvoitumisen vuoksi.

Vuonna 1991 valtion menojen määrä kasvaa noin 10 prosenttia eli enemmän kuin minään

1980-luvun vuotena. Valtiovarainministeriö on laskenut, että valtion talous kasvattaisi kokonaistuotantoa, BKT:tä peräti 4 % vanhan Keynesin teorian ja mallin mukaan. Malli ei enää kuitenkaan nykyoloissa toimi eikä tähän tulokseen ole uskomista. Valtion lainanotto rahamarkkinoilta kasvaa niin suureksi, että se pitää korkotasoa korkealla ja korkeat markkinakorot jarruttavat yksityisen sektorin, yritysten ja kotitalouksien investointeja ja kulutusta. Tämä ns. syrjäytysvaikutus on ekonometrinen tutkimusten mukaan niin suuri, että keynesiläisellä valtion menojen lisäyksellä ei enää voida harjoittaa tehokasta suhdannepolitiikkaa (ks. esim. *Kostiainen—Männistön* tutkimus KAK 4:1990). Tuloksena on vain rakenneväristymä; valtion (ja kuntien) menojen suhde BKT:hen kasvaa liian suureksi yksityiseen sektoriin verrattuna..

Vuoden 1992 budjetti tulee todennäköisesti olemaan myös kysyntää lisäävä. Vaikka ns. säästölaite hyväksyttäisiin ja lisäbudjeteissa menoja lisättäisiin vain 2 %, eli puolet siitä mitä keskimäärin 80-luvulla, reaaliset menot kasvaisivat 2,5 % ja budjettivaje olisi 35 mrd markkaa. Ilman lisäbudjetteja menojen määrän kasvuksi on arvioitu 0,5 %. Jos puolet säästölaeista hyväksytään, menojen määrä kasvaa 5,5 % ja vaje on noin 40 mrd markkaa. Budjetti on molemmissa tapauksissa periaatteessa elvyttävä. Eri asia on, että valtion menoilla ei enää juuri voi tuotantoa ja työllisyyttä elvyttää, kuten edellä kerrottiin.

Julkisuudessa syntynyt kuva, että valtion budjettiehdotus on erittäin tiukka ja säästäminen ennätysluokkaa, on melkoinen paradoksi. On totta, että ministeri Viinosen budjetissa on ensi kertaa pitkään aikaan runsaasti säästöjä sekä harkinnanvaraisissa että lakisääteisissä menoissa. Paradoksi syntyy siitä, että työllisyyden hoitoon tarvitaan enemmän lisää menoja kuin muualla pystytään säästämään.

Valtion lainanoton nettolisäys on todennäköisesti noin 25 mrd markkaa vuonna 1991 ja mahdollisesti 35—40 mrd markkaa vuonna 1992. Se aiheuttaa niin suuren rahoitustarpeen, että luottoja joudutaan ottamaan sekä ulkomailta että kotimaasta. Urakka on valtava, sillä samaan aikaan joudutaan myös uusimaan vanhaa

lainakantaa uusilla luotoilla. Vaikka Suomen valtio ei ole vielä kovin syvälle velkaantunut, velan kasvunopeus on ennätysluokkaa ja se saattaa huolestuttaa kansainvälisiä rahanlainajia. Vielä huolestuttavampaa on koko maan ul-

komaisen velan nopea kasvu, jota myös tullaan tarkasti seuraamaan pankkimaaailmassa. Se vaikuttaa myös valtion lainojen saatavuuteen ja ehtoihin.